

Гулая О.С.

УДК (477)+316.723

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕТРАНСЛЯЦІЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДИСПЕРСНО РОЗСЕЛЕНИХ СУБЕТНІЧНИХ ГРУП В ІНОЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ ЦАЛКІНСЬКИХ ГРЕКІВ ХАРКОВА)

Анотація. Розглянуті умови та фактори збереження етнічної ідентичності представниками субетнічної групи цалкінських греків Харкова, виявлено роль традиційної культури в процесі ретрансляції ідентичності наступним поколінням. Проаналізовано специфіку динаміки етнічної культури греків – цалкінців в умовах дисперсного розселення в урбанізованому середовищі. Визначено чинники, що визначають зміни в етнічній самосвідомості урумської грецької міської спільноти Харкова.
Ключові слова: етнічність, етнічна культура, ідентичність, греки – цалкінці, субетнічна група, етнічна свідомість.

Аннотация. Рассмотрены условия и факторы сохранения этнической идентичности представителями субэтнической группы цалкинских греков Харькова, выявлена роль традиционной культуры в процессе ретрансляции идентичности последующим поколениям. Проанализирована специфика динамики этнической культуры греков - цалкинцев в условиях дисперсного расселения в урбанизированной среде. Обозначены факторы, определяющие изменения в этническом самосознании урумского греческой городского сообщества Харькова.

Ключевые слова: этничность, этническая культура, идентичность, греки - цалкинцы, субэтническая группа, этнична свідомість.

Summary. The conditions and factors of ethnic identity conservation of the Tsalkins Greeks sub-ethnic group in Kharkiv are investigated. The role of traditional culture in the identity transfer to future generations is analyzed. The conclusion about the threat of Greeks ethnic culture loss in a dispersed settlements in the urban environment is made.

We found that Tsalkins Greeks remain very robust imagination of their own ethnicity and high level of ethnic identity in spite of ignorance of the native language, impossibility to follow their tradition, the gradual loss of cultural heritage.

During the late 1990s - early 2000s the process of the unique culture of Pontic Greeks destruction began. This culture combines the features of archaic Greek, Byzantine and Anatolian cultures.

Tsalkins Greeks, who were forced to migrate, gradually lose their language and culture in dispersed settlement. Since the advent in Georgia the Greek community focused on isolation and preservation of identity. When they were forced to emigrate from Georgia and dispersed settled in dispersion in towns and villages of Greece, Russia, Ukraine, their culture and traditions remained under threat of complete assimilation.

Greeks believe that alliance of the Greek community representatives (to celebrate the religious and family holidays and feast-days (baptisms, weddings, anniversaries), play rituals and traditions by the "parent" scenario, mono-ethnic marriages, retelling stories about history of Greeks people and their families to children will help to preserve ethnic identity and transfer it to future generations.

Keywords: ethnicity, Greeks - Tsalkans, Pontiacs, ethnic culture, sub-ethnic group.

Сучасні процеси міжкультурної інтеграції актуалізують проблеми вивчення умов збереженні етнічної ідентичності, етнічної самосвідомості, розуміння етнічної самобутності та місця локальних типів етнічної культури з огляду на їх роль у передачі етнічної ідентичності наступним поколінням.

Метою дослідження статті є аналіз факторів збереження етнічної ідентичності представниками субетнічної групи цалкінських греків Харкова, вивчення ролі традиційної культури в процесі ретрансляції ідентичності наступним поколінням.

Спеціальних робіт, присвячених вивченню субетнічної групи цалкінських греків, в українській історіографії не існує. Фрагментарно етнічна історія кавказьких урумів зустрічається в працях О. Гаркавця [1, с. 46 – 56; 2, с. 56 – 78], І. Пономарьової [6, с. 224; 7, с. 40 – 44; 8, с. 86 - 90]. Однією з перших, хто привернув увагу до проблеми збереженні етнічної ідентичності цалкінських греків, була російська дослідниця Ф. Слосва [4, с. 21 - 45]. Авторка, зокрема акцентує увагу на загрозі загибелі культури та мови цалкінців в умовах їх дисперсного розселення після масового виселення з Грузії в 1990-х – на початку 2000-х рр.

Джерельну основу нашого дослідження становлять інтерв'ю з представниками цалкінської спільноти Харкова. Це дало змогу на основі оригінального матеріалу проаналізувати особливості етнічної культури представників даного народу, стан етнічної свідомості у представників різних вікових категорій зокрема тих, хто народився вже в Харкові, визначити чинники, які визначають грецьку самоідентифікацію наших респондентів [9]. Під етнічною ідентичністю ми розуміли усвідомлення особою приналежності до певної етнічної спільноти внаслідок спільної історичної пам'яті, мови, спільних культурних традицій, ментальності, типу поведінки, моралі, релігії.

Предметом нашої уваги були вихідці із Цалкінського району Грузії, який за радянських часів був місцем компактного проживання греків. Протягом другої половини ХХ ст. до Харкова з метою навчання та працевлаштування мігрувала значна кількість цалкінців. Особливо активною була міграція в 1990-х рр., у зв'язку з загостренням політичного життя в Грузії, що призвело до збройних конфліктів на міжетнічному підґрунті. В наш час в Харкові мешкає близько 500 осіб, які є представниками унікальної субкультури греків – понтійців. (Понтійські греки – етнічна група греків, нащадки вихідців з історичної області Понт (територія Північної Туреччини)).

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕТРАНСЛЯЦІЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДИСПЕРСНО РОЗСЕЛЕНИХ СУБЕТНІЧНИХ ГРУП В ІНОЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ ЦАЛКІНСЬКИХ ГРЕКІВ ХАРКОВА)

Як і греки Приазов'я, субетнічна група цалкінських греків поділяється на тюркофонів (урумів) та елінофонів (ромеїв). В Харкові мешкають представники обох лінгвістичних груп (чисельно переважають уруми). Група тюркомовних греків – урумів Харкова, які є вихідцями з Цалкінського та Тетрицкарського районів Грузії та є складовою понтійської діаспори, яка дисперсно розселена в сучасних умовах по багатьох країнах світу (Греція та країни ЄС, Росія, Україна, Казахстан) є унікальним об'єктом для вивчення умов збереження етнічності в умовах іноетнічного середовища. Особливістю їх культури є поєднання приналежності до православ'я при збереженні тюркських мовних традицій. В Цалкінському та Тетрицкарському районі знаходилося 24 села з компактно проживаючим тюркомовним православним населенням. За переписом 1979 р. тут мешкало понад 30.000 греків (96 % з них були тюркофони). Греки переважали в структурі населення Цалкського району (63 % - греки, 29 % - вірмени, 5 % - азербайджанці, 3, 5 % - грузини). Цалкінський район був найбільш консервативним регіоном компактного проживання греків на теренах колишнього СРСР. На відміну від греків Приазов'я, цалкінські греки є субетнічною групою, які найбільш зберегли традиційний уклад життя, мову, культури, спадкоємність поколінь.

Перебування в іноетнічному середовищі визначило різні стратегії етнічного самозбереження. Для старшого покоління та представників середнього віку це – внутрішня консолідація. Вони віддають перевагу спілкуванню із своїми земляками (збираються на святкування сімейних та церковних свят, разом проводять вільний час). Для тих, хто народився в Грузії або в Харкові (в 1960-х – на початку 1980-х рр.) та мали змогу відвідувати батьківщину, спілкуватися з родичами та близькими рідною мовою, підтримувати традиції в стабільних соціальних умовах моноетнічного грецького середовища – етнічна міксація. Для представників молодшого покоління, які народилися наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр., особливо в змішаних шлюбах визначальною є перспектива етнічної асиміляції. Більшість респондентів молодшого віку не знають мови (тільки декілька опитуваних підлітків зізналися, що розуміють рідну мову, але говорити вільно не можуть, а в більшості зазначали, що знають лише декілька загальнозживаних фраз), не можуть відповісти на питання щодо історії походження свого народу, більш обізнані в традиціях українського народу. Саме вони мають певні труднощі із власною етнічною само ідентифікацією: маючи друзів з числа представників іноетнічного середовища, свою етнічну приналежність вони виявляють лише в родинному колі. Отже актуальність етнічної ідентичності та етнічної культури в середовищі цалкінських греків, згідно з нашими спостереженнями, залежить від: терміну перебування в іноетнічному середовищі, ступеню схожості культур представників контактуючих народів, дисперсності розселення, а також низки соціальних чинників, зумовлених міським образом життя (родинними традиціями, рівнем освіти, професії та виду діяльності респондентів).

Як зазначали респонденти, чим довше вони живуть поза межами батьківщини практично не маючи з кінця 1990-х рр. можливості відвідувати Грузію, тим більше вони віддаляються від рідної культури. На зміну традиціям, які були поширені в грецьких селах Грузії, приходять ті елементи побутової культури, які представлені в українських містах. Характерно, що за цих умов більшість респондентів усвідомлюють загрозу втрати власної ідентичності та висловлюють прагнення зберегти свою автентичну культуру, рідну мову, мінімізувати або й уникнути культурної асиміляції.

Серед факторів, які, на думку наших респондентів, визначають їх грецьку етнічність, одним з провідних можна вважати історичну пам'ять. Майже всі опитані представники даної субетнічної групи наголошують на значимості минулого свого народу, зокрема сюжету переселення з материкової Греції до Малої Азії. Деякі респонденти навіть зазначали більш конкретно історію міграції з Мілету до Трабзунду (нині Трабзон) протягом VIII – VII ст. до н.е. Майже всі респонденти (навіть підлітки) знають дату переселення греків з Туреччини до Грузії (XIX ст.) та причини міграції (релігійні та соціально-економічні утиски православного населення в мусульманській Оттоманській імперії). Більшість опитаних мають уяву про походження їх етноніма: «понтійські греки». Район східної частини південного узбережжя Чорного моря має історичну назву Понтос, а греків, які переселилися з Туреччини до Грузії протягом XIX – на початку XX ст. називають греками - понтійцями. За даними наших опитувань та історичними дослідженнями греки мешкали на території сучасної Туреччини і в центральних регіонах (Кападокія, Фарас), на південному заході – Лівізії [12]. Після захоплення Візантії турками-османами та падіння Константинополя починається так звана «понтійська одисея» малоазійських греків – вимушена еміграція. Саме в процесі міграції почалося формування їх особливої самосвідомості, основою якої є туга за втраченою батьківщиною, розуміння вимушеності життя у вигнанні, особлива емоційна забарвленість понтійського православ'я.

Протягом століть в свідомості греків трансформується поняття батьківщини: для переселенців у Візантію це, напевно, був Мілет. Респонденти похилого віку зазначали, що вони пам'ятають, як їх дідуся в Грузії з туюго згадували про свою батьківщину в Туреччині. Зараз всі вихідці з Грузії, які мешкають у Харкові, з таким же сумом говорять про свою батьківщину – Грузію. На нашу думку, ці сумні згадки про втрачений рідний дім, про неможливість відвідати могили предків, втрачений зв'язок з батьківщиною вже став характерною рисою ментальності понтійських греків. До речі, під час інтерв'ю з греками, батьки яких мігрували з Грузії до Харкова, а також тих, хто народився й виріс в Україні, але переїхав на постійне місце проживання до Греції, ми також помітили цю рису. Але вони вже сумують за Україною (саме вона стала для них втраченою батьківщиною). Таким чином, в наш час для різних поколінь цалкінських греків – мешканців Харкова притаманне дуалістичне уявлення про батьківщину: для старшого покоління – це Грузія, для молодшого – це Україна. Характерним є уявлення про те, що батьківщина – далеко, а розставання з нею сприймається як травматичний сюжет.

Пам'ять про переселення з Туреччини культивується в сімейній традиції. Переважна більшість респондентів без жодних труднощів розповідали про історію своєї родини до шостого – сьомого покоління, тобто до часу виходу предків з Трапезунда або Ерзерума. Характерно, що генеалогії запам'ятовуються і зберігаються в сімейній пам'яті по чоловічій лінії. Жіночі імена та жіночі історії фіксуються набагато гірше або взагалі не фіксуються. Під час інтерв'ю в одній з родин А., нам була продемонстрована сімейна реліквія – спогади Миколи Домоцева (1933 р. н., уродженця с. Кяряк Цалкінського району Грузії). В загальному зошиті Микола Савич описав історію свого села, своєї родини та історії сімей його родичів, друзів та сусідів. (Оригінал написано російською мовою, з помилками, але автор попросив, щоб онук переробив літературною мовою та надрукував на комп'ютері. «Коли мені виповнилося 75 років я сів писати про своє село, дуже хочу, щоб мої онуки та правнуки, які зараз мешкають і в Росії, і в Україні, і в Греції, і в Німеччині знали, що їх коріння з мого рідного Кяряку. Дуже хочу, щоб вони всі прочитали мої спогади, бо коли мене не стане, обірветься остання ланка, яка їх поєднує з нашою батьківщиною», - ділився думками респондент. Як виявилось, такі зошити пишуться представниками старшого покоління майже в усіх родинх цалкінських греків. Їх автори намагаються дуже емоційно передати власні спогади, власні почуття, лейтмотивом проходить думка про втрачену батьківщину, любов до неї).

Збереження та ретрансляція історичної пам'яті підсилюється антропонімічною традицією цалкінських греків (до речі, схожою з традицією приазовських греків). До 1970-х рр. переважала традиція давати дітям візантійські імена: Полікарпій, Харлампій, Христос, Пантелеймон, Костянтин, Микола, Стефан, Марія, Євлаля, Євдокія, Євлампія, Олена та інші. З другої половини ХХ ст. і до нашого часу увійшли в моду імена на честь давньогрецьких богів, героїв, філософів та вчених: Афіна, Артеміда, Аполлон, Одисей, Зевс, Гермес, Геродот, Фалес, Піфагор, Сократ, Платон, Аристотель, Евклід, Епікур. Зберігається традиція внутрішньо родового зв'язку (але по чоловічій лінії) – старшого онука називають на честь діда по батьківській лінії). Наступних онуків можуть називати на честь прадіда, братів чоловіка. Онучку називають на честь свекрухи, сестер батька дитини. Дуже рідко ми зустрічали, щоб дітей називали на честь родичів їх матері. Історія прізвищ в родинх цалкінських греків також досить цікава. Уруми - тюркофони надають перевагу русифікованій моделі прізвищ із закінченнями на – ов або – ев: Арзуманов, Автанділов, Калайчев, Джайранов, Анастасов, Дамоцев, Чопозов, Білянов, Фулов, Джанов, Караогланов. Елінофони наслідують грецьку традицію закінчень на – іді: Чепіді, Касіді, Лазаріді, Кезеріді та інші. (Емігруючи до Греції уруми – тюркофони змінювали власні прізвища на «більш грецькі». Тому респонденти заявляли, що їх родичі в Греції тепер Арзуманідіс, Анастасідіс, Домоцідіс і т. п.). Таким чином, сімейна пам'ять чимало зумовлює збереження етнічної культури та самосвідомості.

Нажаль, в системі сімейних переказів практично зникли історичні думи, поеми, вірші, пісні, казки та приказки. Респонденти пояснюють це тим, що їх можна розповідати лише рідною мовою, а при перекладі втрачається весь сенс. Молодше покоління цалкінських греків рідною мовою практично не володіє, тому їм розповідають про історію понтійців російською мовою. Проте нами було виявлено цикл розповідей про подвиги канетів (представників найбільш поважних та давніх родів Цалкінського району), з явно героїзованими рисами. Наприклад, в еліномовному селі Ірага канетами називали всіх представників династії Казиріді, в Цалці – родину Фулових. Один з респондентів навіть згадав декілька рядків поеми про канетів, яких він називав справжніми урумами (поема урумською мовою, яку респондент М. намагався синхронно перекладати):

Декілька слів про канетів...
 Канети прийшли з Туреччини,
 Але свою батьківщину не забули.
 Коли збираються старі чоловіки, вони говорять про це...
 Канети беруть свій початок з Елади,
 Але її захопила Османська імперія.
 Цалку вони назвали рідним домом –
 Про канетів говорять: вони справжні уруми.
 По країнам погуляли, світ подивилися,
 В семі місцях вогонь розвели.
 Нехай світло побачить кожен –
 Про канетів говорять: вони справжні уруми.
 В бою він вправний,
 Перший кидається на ворога.
 Плаче повсюду край Баязеда –
 О канетах говорять: вони істинні уруми.
 Я не забуду ніколи.
 Хто втратив рід, той нікчемний.
 В моїй душі – дім моїх батьків.
 Про канетів говорять: вони справжні уруми.
 В цій пісні багато слів.
 Але вже досить, я вам набрид.
 Ось на Ваше питання – моя відповідь.
 Я канет, я канет.

Поєма про канетів має виразну виховну функцію, закликає молодь не забувати батьківський дім, батьківську землю, історію свого роду, пронизана любов'ю до рідної землі, сумом за нею.

Порівняно із іншою групою греків, які мешкають в Україні – греків Маріуполя, ностальгія за батьківщиною – це специфічна цалкінська риса, як і обізнаність в історії свого народу. Для греків Приазов'я туга за батьківщиною не має такого виразного прояву. Хоча згадки про переселення з Криму залишаються в побутовому спілкуванні. Як зазначали респонденти, в приазовських селах і досі можна почути відповідь: «Йди ти в Хрим» (що має образливий підтекст). Респонденти з Приазов'я демонстрували набагато менший рівень знань про історію заселення греками Криму, умови їх переселення з Криму на територію Російської імперії. Таким чином, можна відзначити, що в усній традиції греків Цалкі надавалося великого значення оповіданням про історичне минуле свого народу. Ці розповіді мали сильне емоційне забарвлення (туга за втраченою батьківщиною, детальні розповіді про знущання ворогів-турків над православними греками (вирізали язика тим, хто спілкувався грецькою мовою, жорстоко вбивали та калічили греків, які відмовлялися перейти в іслам).

Поряд з історичною пам'яттю важливим чинником етнічної ідентичності залишається мова. Як греки Приазов'я, так і греки Грузії поділяються на дві лінгвістичні групи: тюркофони (уруми) та елінофони (ромей). Дослідники наголошують, що тюркомовні греки Грузії говорять на анатолійському діалекті турецької мови. Урумська мова греків Приазов'я більш близька до кримсько – татарської мови [1, с. 46 - 58]. Порівнюючи урумську мову греків Північного Приазов'я та мову греків Цалкінського району, ряд дослідників визначили їх близькість [2, с. 20 – 25; 4, с. 35 – 56; 5, с. 39 - 46]. Приазовські греки, на відміну від цалкінських, сприймають урумську мову як рідну мову, її тюркське походження для них несуттєве. Вони розуміють її як грецьку. Греки Грузії рідну мову називають «бізім діл» («наша мова» в перекладі з турецької мови) або «мусульман діл» (мусульманська мова). Таким чином, вони підкреслюють, що говорять не турецькою мовою, а саме «нашою мовою», яка подібна до турецької. Декілька респондентів навіть наголошували, що це мова греків, вихідців з Туреччини, а не турків.

Втрата грецької мови і спілкування мовою, яка є рідною мовою для загарбників, на думку дослідниці Ф. Слоєвої є виразником драматичності світосприйняття греків-урумів. Вони втратили свою мову і вимушені говорити мовою своїх ворогів, які довгий час утискали і гнобили грецьке населення за мову та за віру. Дослідниця звертає увагу на те, як болісно урумам свою рідну мову називати «мусульман діл» (мусульманська мова) за умови православного віросповідання. (Характерною рисою «цалкінської» мови залишається використання багатьох грецьких слів із церковного лексикона («кілісе» - церква, «вафтих етмах» - хреститися, «тефанос етмах» - вінчатися)). Ф. Слоєва визначає феномен розтягнутого протягом століть конфлікту з рідною мовою, однак нами його ознак виявлено не було.

Сприйняття урумської мови сучасними респондентами – вихідцями з Цалкінського району залишаються досить своєрідним: для абсолютної більшості ця мова є материнською, першою мовою, способу єднання з батьківщиною, своїми земляками. Проте на питання про рідну мову вони відповідали: «Наша рідна мова – грецька». Деякі респонденти зазначали, що, на жаль, вони її не знають. Таким чином, в розмові простежувався певний комплекс, що греки не говорять грецькою мовою. Хоча на пряме запитання: «Чи відчували Ви певний дискомфорт через не володіння грецькою мовою?» лише незначна кількість респондентів чесно відповідала позитивно.

Наші дослідження не виявили такого негативного ставлення до урумської мови її носіями, як, наприклад, дослідниця Ф. Слоєва. Вона, зокрема, відзначала, що греки соромляться урумської мови, сприймають її як «прокляття та ганьбу». Жоден з респондентів, яких ми опитували, не був таким категоричним в оцінці своєї мови. До речі, на відміну від греків Приазов'я, де респонденти наголошували, що їх першою мовою була саме російська, бо їх батьки вважали, що дитина повинна знати російську мову перш за все (щоб уникнути акценту, нерозуміння в школі, певним чином приховати грецьку етнічність), греки Цалкінського району визнавали, що їх першою мовою була саме урумська мова, якою вони говорили з родичами та друзями. Російську мову вчили в школі. Лише в родинях сільської інтелігенції (вчителів, інженерів, медичних працівників) намагалися і в родинях говорити з дітьми російською, з метою позбавити дітей акценту. Саме урумська мова була «інтернаціональною» мовою спілкування в грецьких селах Грузії. Як згадували респонденти, в селах представники всіх народів використовували саме турецьку мову як мову повсякденного спілкування. З другої половини ХХ ст. поряд з турецькою використовувалася й російська мова (особливо для спілкування з приїжджими).

Назви сіл Цалкінського району нагадували про турецьку батьківщину. За поширеною традицією, переселенці переносили назву села звідки вони переселилися на нове поселення. Тюркофони жили в селах Бармаксіз, Башкой (в перекладі з турецької – головне село), Бешташ (п'ять камінців) та інші. Також були представлені села з назвою, яка віддзеркалювала православні традиції її мешканців (Едікілісе – в перекладі з турецької мови – «сім церков», Кизилкілісе - «золота церква»). Деякі села мали подвійну назву: офіційна, зафіксована на карті назва (грецькою мовою) та назва, якою користувалися в повсякденні – турецькою мовою. Наприклад село Лівад було позначено на карті грецькою (у перекладі – «пасовисько»), але в повсякденні використовували назву «Яйла» (турецькою мовою «літнє пасовисько»). Пояснити такі подвійні назви можна тим, що перші переселенці до Грузії були ще білінгвами – вони використовували турецьку та ромейську (понтійську) мови. Поступово з втратою знання ромейської мови назви сіл залишалися в турецькій транскрипції.

І греки Приазов'я, і греки Цалкі визначають, що хотіли б вивчати і знати новогрецьку мову, вживати її як повсякденну мову. Греки – елінофони, на думку урумів – тюркофонів, спілкуються «урумзда» (тобто

грецькою, «понтійською» мовою (мовою, якою спілкувалися у Візантійській імперії і яка залишилася дуже подібною до сучасною новогрецької мови). Таким чином, спостерігається невідповідність грецької етнічної ідентифікації з ідеєю рідної мови, а також мовної компетенції та мовної поведінки з мовними орієнтаціями у греків – тюркофонів.

Як згадували опитувані, Цалкі практично не торкнулися репресії 1930-х рр. на відміну від інших анклавів Грузії та інших республік Радянського Союзу. І хоча грецьку мову заборонили викладати у школах, населення досить вільно плекало свої традиції, зберегло мову, не зазнало русифікації та значного впливу з боку грузинської культури. «Наш край дуже суровий, на відміну від інших регіонів Грузії, тут не ростуть персикові та мандаринові сади, тут дуже холодно і дуже бідна рослинність, багато каміння. Грузини тут не хотіли жити, тому і запросили нас, греків. І не чіпали нас під час репресій, бо тут, крім нас, ніхто б працювати не став», – так пояснював респондент К. умови збереження грецької культури в Цалкінському районі Грузії). Місцеве населення дуже пишалось власним грецьким походженням, причетністю до Давньої Греції та давньогрецькій культурі. Приводом для цього також стали різноманітні заходи, що протягом кінця 1970 – початку 1990-х рр. проходили в районі Цалкі. Наприклад аристотелівські читання – конференції з давньогрецької філософії. Цікаво, що під час їх проведення дома та будинки сільради прикрашалися транспарантами з написами «Слава Аристотелю!» грецькою та російською мовами.

Згідно з поширеною легендою, яку переказують абсолютно всі респонденти, коли греки жили в Османській імперії, вони були поставлені перед вибором: або зберегти мову, або зберегти віру. Греки були дуже релігійні і тому обрали віру. Абсолютно дзеркальна ситуація з мовою та релігією спостерігається в сучасній Туреччині в районі Трапезунда (території виходу грецького населення Цалкі в XIX ст.). При чіткій турецькій самосвідомості, ревному слідуванню ісламському віросповіданню населення залишається двомовним (турецька та понтійська (ромейська) мови). Як зазначають дослідники, понтійською мовою трапезундці говорять лише між собою і намагаються не говорити при сторонніх. Причому багато хто з них навіть не здогадується, що понтійська мова «схожа» на новогрецьку мову. А гіпотези про їх «грецьке походження» взагалі сприймаються образливо. В 1910 р. чисельність грецького населення в Трапезунді складала 1300000 осіб, з числа яких понад 1000000 є мусульманами [10, 11]. Таким чином міграція греків до Грузії, стала передумовою збереження етнічної свідомості маркером якої виявилася віра. Втрата чи збереження мови і в Криму і в Туреччині залежали від образу життя греків. Ті з них, які мешкали в містах, швидше переходили на турецьку мову – мову повсякденного спілкування як в Османській імперії, так і в Кримському ханстві. Греки, які жили в селах, зберегли румейську мову. До речі, греки – елінофони як в Грузії, так і в Приазов'ї, визнають, що греки - тюркофони набагато «сильніші у вірі» (вони жили у містах, де репресії за віру були набагато сильнішими, ніж у віддалених селах). Серед вихідців з Цалкінського району греки - елінофони володіють урумською мовою, в той час, як греки – тюркофони не володіють румейською. Дослідники це пояснювали тим, що турецька мова залишалася мовою базару. На нашу думку, перехід на турецьку мову відбувався повільно, їй навчали, бо це була мова – посередник для спілкування в мультинаціональній державі. В Радянському Союзі роль інтернаціональної мови перейшла до російської мови.

В житті Цалкі велику роль відігравали релігійні свята. На свята на честь певного святого прочани в храмі на його честь в певному селі. Переважно ці свята припадали на літо, що давало можливість зібратися людям з різних сіл. Такі події надавали можливість сповна відчувати «понтійське братерство» під час спільних молитов та спільних трапез. Ритуал понтійського свята містив багато язичницьких елементів (жертвоприношення, малювання хреста кров'ю з відрізаного вуха жертвовної тварини, гадання на лопатці священної тварини, тощо). У згадках респондентів про свято «Меріам-ана» (28 серпня, Успіння Богородиці) в селі Кярк, Іллі - пророка (2 серпня) в селі Хараба, святого Павла (12 липня) в селі Башкой передавали уніфікований сценарій: служба в церкві, жертвоприношення, спільна трапеза, пісні та танці до пізньої ночі. (До речі, звичним було, що жінки розходилися по домівках ще до того, як стемніє, а чоловіки продовжували святкувати до самого ранку. Суто «чоловічими» розвагами були не тільки танці, а й боротьба та змагання на конях (так звана «джигітовка»). Нами були опитані респонденти, які вже протягом 30 – 40 років не жили в Цалці, та майже 10 – 15 років туди не їздили навіть до родичів. Проте всі вони (незалежно від віку) безпомилково називали найбільш важливі релігійні свята та села, в яких були побудовані храми на честь цих свят, і куди їхали прочани на храмове свято.

Респонденти у віці 40-60 років зазначали, що вважали своїм обов'язком за радянських часів взяти відпустку і приїхати до батьків саме в день престольного свята в їх селі. Як зазначала респондентка І. (1956 р. н.), вона завжди їхала до рідного села Кярк (Цалкінський район) в другій половині серпня, щоб обов'язково відсвяткувати «Меріам-ана» 28 серпня. За її словами в цей день тільки до їх родини приїжджало понад 30 осіб родичів з інших сіл та з різних міст СРСР. «Навіть і спати на підлозі місця не було, проте це було справжнє свято. Ми відчували себе великою дружньою родиною. Раз на рік я могла побачитися з своїми братами, які жили і в Тюмені, і в Москві, і в інших містах Грузії», – ділилася спогадами респондентка. «А нам, дітям, наш дід завжди давав по 10 карбованців на солодоці. Їх дуже багато продавали в цей день на сільському ярмарку біля церкви. Повірте, 10 карбованців були великими грошима», – додавав син І. (1978 р. н., Харків). В наш час, в умовах міста, греки збираються за святковим столом на найбільш поважні релігійні свята, особливо в день храмового свята того села, звідки вони походять родом. Певні елементи традиційної культури зберігаються і в сімейній обрядовості (обряди, пов'язані з народженням та хрещенням дитини, весільні та погребальні обряди), проте переважно її частина вже запозичена з українських традицій. Зокрема, традиційні грецькі страви готуються лише за умови, коли збираються представники грецької спільноти та на релігійні свята.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕТРАНСЛЯЦІЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДИСПЕРСНО РОЗСЕЛЕНИХ СУБЕТНІЧНИХ ГРУП В ІНОЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ ЦАЛКІНСЬКИХ ГРЕКІВ ХАРКОВА)

Таким чином, протягом періоду з кінця 1990-х – початку 2000-х рр. спостерігається процес деформації традицій понтійської культури греків Цалкінського району Грузії. Культура, яка поєднувала в собі риси архаїчної грецької, візантійської та анаголійської культур поступово втрачає свою синтетичність та архаїзується. Цалкінці, які були вимушені мігрувати, в умовах дисперсного розселення здебільшого починають втрачати мову, що стимулює занепад культурних традицій. З іншого боку, в середовищі греків-урумів залишаються дуже стійкими уяви про власну етнічну історію та прагнення законсервувати певні риси етнічної культури. Провідною умовою збереження етнічної ідентичності та трансляції її наступним поколінням греки вважають необхідність консолідації грецької общини під час святкування релігійних та сімейних свят (хрестин, весіль, ювілеїв), відтворення обрядів та традицій саме за «батьківським» сценарієм, моноетнічні шлюби, розповіді дітям історії свого народу та своєї родини. До перспективних напрямів дослідження слід цієї проблеми можна віднести проведення порівняльного аналізу умов збереження грецької культури та грецької ідентичності в місцях дисперсного та компактного проживання представників даного народу на території України.

Джерела та література:

1. Гаркавец А. Н. О происхождении и классификации урумских говоров Северного Приазовья / А. Н. Гаркавец // Советская тюркология. – 1981. – № 2. – С. 46 – 58.
2. Гаркавец А. Н. Тюркские языки на Украине / А. Н. Гаркавец. – К. : Наукова думка, 1988. – 176 с.
3. Гаркавец О. М. Уруми Надазов'я / О. М. Гаркавец. – Алма – Ата : Український культурний центр, 1999. – 624 с.
4. Елоева Ф. Н. Проблемы языков дисперсных групп. Тюркоязычные православные греки Цалкинского и Тетрицкаровского районов Грузии / Ф. Н. Елоева. – С.- Пб. : Б.И., 2002. – 112 с.
5. Пономарьова І. С. Аналіз особливостей мовної ситуації при вивченні етнічної історії греків-румеїв Приазов'я // Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 17. – С. 39–46.
6. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Историко-етнографічне дослідження / І. С. Пономарьова. – К. : Реферат, 2006. – 300 с.
7. Пономарьова І. С. Етномовна ситуація серед греків українського Приазов'я / І. С. Пономарьова // Етнічна історія народів Європи : Зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 13. – С. 59–92.
8. Пономарьова І. С. Історія та сучасне функціонування мови греків – тюркофонів Приазов'я / І. С. Пономарьова // Схід. – 2007. – № 2. – 86–91.
9. Особистий архів автора. Інтерв'ю з представниками грецької спільноти Маріуполя та Харкова (2012 – 2013 рр.).
10. People of Black Sea Region, Turkey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karalahana.com/english/archive/people.html>
11. History of Trabzon and Pontus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karalahana.com/english/archive/history.html>

Дудченко В.

УДК 130.123.4:316.324.8

ІМПЕРАТИВИ ДУХОВНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

***Анотація.** Досліджується розвиток та становлення дискурсу суспільства знань, його евристичний потенціал та технічні можливості в перспективі цивілізаційного поступу людства. Аналізуються духовно-етичні імперативи в техногенному розвитку сучасного інформаційного суспільства.*

***Ключові слова:** суспільство знань, духовні імперативи, інформаційне суспільство, моральність, гуманізація.*

***Аннотация.** Исследуется развитие и становление дискурса общества знаний, его эвристический потенциал и технические возможности в перспективе цивилизационного развития человечества. Анализируются духовно-этические императивы в техногенном развитии современного информационного общества.*

***Ключевые слова:** общество знаний, духовные императивы, информационное общество, нравственность, гуманизация.*

***Summary.** We investigate the formation and development of the knowledge society discourse, its heuristic capacity and technical capabilities in the future civilization of mankind. Examines the spiritual and ethical imperatives in anthropogenic development of modern information society.*

Solved modern studies that write about approaching a new era - Age Spirituality, Rights and Education as priority material side of civilization has access to its spiritual component (D. Likhachev). In particular, according to V. Andrushchenko, modern civilization has gradually transformed into a new stage of development – noosphere civilization. An important feature of this transition is to build a knowledge society and a huge increase in the role of spiritual values and imperatives as major factors of social progress.

It is shown that inclusion of Ukraine into the world educational space, the Bologna process necessitate restructuring of education and training on spiritual principles. That spirit should be the basis of education, and education - to promote, exposure and development of the spiritual potential of the individual.

It is emphasized that the transition of humanity to spiritual ideals due to socio-cultural evolution of mankind, its occurrence in the era of global mode of existence. At this stage, the international community came to realize himself not only as a part of nature, social relations, or culture, but as a product of universal space integrity of